

การปรับตัวทางวัฒนธรรมของชุมชนหลังการสร้างฝายลำโดมใหญ่ *

The Community's Cultural Adaptation after building

Lam Dom Yai Dam

กมล หอมกลิ่น**

ผศ.ดร.โสวัตรี ณ ถลาง***

รศ.ดร.วิพัทธ์ จินตนา****

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามิติวัฒนธรรม และกระบวนการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชุมชนต่อการจัดการทรัพยากรน้ำลำโดมใหญ่ ผลการศึกษาพบว่า จากการก่อสร้างฝายลำโดมใหญ่ได้ก่อให้เกิดปัญหาต่อระบบนิเวศในพื้นที่ เช่น จำนวนพันธุ์ปลาลดลง การยกเลิกการเกษตรริมน้ำทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับลำน้ำเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย อย่างไรก็ตามด้วยศักยภาพทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชน จึงทำให้ชุมชนพยายามหารูปแบบในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ซึ่งค้นพบว่ามี 3 รูปแบบ ได้แก่ การปรับตัวต่อรูปแบบการหาปลาในลำโดมใหญ่ การปรับตัวต่อรูปแบบการทำเกษตรริมน้ำ และการปรับตัวต่อรูปแบบทำอาชีพเสริม

คำสำคัญ: การปรับตัวทางวัฒนธรรมชุมชน ฝายลำโดมใหญ่

Abstract

The purposes of the research were to study the cultural dimension and to examine the process of community adaptation towards water resource management. The study found that the construction of the Lam Dom Yai Dam caused many problems in the community ecosystem. For example, the decreased in the numbers of fishes, cancellation of cultivation on the river bank led to the changes in the relationship

* บทความวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

** นิสิตปริญญาโท สาขาพัฒนาสังคม คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

*** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

**** รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาการจัดการป่าไม้ คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ร่วม

between the community and the river at the same time. However, the potential of social capital existing in the communities enabled the people in the community's effort to seek out the form of adaptation to the changes. The study found three methods of adaptation: first, the adaptation to the fishing method on Lam Dom Yai; second, the adaptation to cultivating on the river bank; and third, adaptation to the method of additional occupations.

Keywords: community's cultural adaptation, Lam Dom Yai Dam construction

บทนำ

ตำบลไร่ใต้ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี เป็นชุมชนขนาดใหญ่มีประชากรประมาณ 7,800 คน แบ่งการปกครองออกเป็น 15 หมู่บ้าน เป็นชุมชนที่มีทรัพยากรแม่น้ำที่มีชื่อว่า "ลำโดมใหญ่" ที่ถือเป็นสายเลือดหลักหล่อเลี้ยงผู้คนมายาวนานนับจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนผูกพันกับสายน้ำ นอกจากนี้ ยังมีพื้นที่ทางการเกษตรในบริเวณลุ่มน้ำที่มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะในการทำนา จนกลายเป็นอาชีพหลักของประชากรในพื้นที่ (องค์การบริหารส่วนตำบลไร่ใต้, 2550)

ต่อมา ในปี พ.ศ. 2537 ได้เริ่มมีการก่อสร้างฝายลำโดมใหญ่ ภายใต้โครงการพัฒนาแหล่งน้ำโขง ซี มูล จนกระทั่งแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2540 ฝายดังกล่าวตั้งอยู่ในเขตบ้านสร้างแก้ว ต.โพธิ์ไทร อ.พิบูลมังสาหาร จ.อุบลราชธานี ห่างจากตำบลไร่ใต้ไปทางตอนล่างของลำน้ำประมาณ 9 กิโลเมตร เป็นฝายที่ขวางกั้นลำโดมใหญ่ มีประตูเปิด-ปิด 4 บานประตู ที่ใช้ระบบแรงดันไฮดรอลิกส์ในการทำงาน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับและกักเก็บน้ำไว้ในลำโดมใหญ่และลำน้ำสาขา สำหรับใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตร และอุปโภค-บริโภคได้ตลอดปี และถ้าสามารถใช้งานได้ตามวัตถุประสงค์จะสามารถส่งน้ำให้แกพื้นที่เพาะปลูกได้ประมาณ 21,943 ไร่ ในเขตพื้นที่อำเภอสว่างวีระวงศ์ และอำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี (กรมชลประทาน, 2540)

อย่างไรก็ตาม หลังจากการก่อสร้างฝายแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2540 พบว่า ฝายลำโดมใหญ่กลับไม่ได้ถูกใช้งานอย่างเต็มศักยภาพ ในทางตรงกันข้ามการสร้างฝายกลับเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ตำบลไร่ใต้ ซึ่งข้อมูลจากโครงการวิจัยรูปแบบการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลำโดมใหญ่ ระบุว่า ในช่วงระยะเวลา 15 ปี ที่ผ่านมาหลังการสร้างฝายเสร็จสิ้น ระบบนิเวศในลำโดมใหญ่ได้เปลี่ยนไปจากเดิม กล่าวคือ น้ำในลำน้ำเริ่มเน่าเสีย ตลิ่งสองฝั่งเริ่มทรุดลงเรื่อยๆ อีกทั้งพันธุ์ปลาก็ลดลงอย่างเห็นได้ชัด เป็นผลให้ประชาชนในพื้นที่ได้ใช้ประโยชน์จากลำน้ำน้อยลงอย่างมาก (กมล หอมกลิ่น, 2552)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษา มิติทางวัฒนธรรมและการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชุมชนต่อการจัดการทรัพยากรน้ำลำโดมใหญ่ ซึ่งผลจากการศึกษาดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ทั้งต่อชุมชน หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่รับผิดชอบอื่นๆ ในการดำเนินนโยบายการจัดการน้ำของชุมชนตำบลไร่ใต้ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษามิติวัฒนธรรมของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน ตำบลไร้ใต้ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี
2. เพื่อศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชุมชนต่อการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน ตำบลไร้ใต้ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี
3. เพื่อศึกษาหาแนวทางการจัดการน้ำที่เหมาะสมของชุมชนในการนำเสนอต่อองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในการดำเนินนโยบายการจัดการน้ำของชุมชน ตำบลไร้ใต้ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี

การตรวจเอกสาร

การศึกษาในครั้งนี้ผู้ศึกษาได้นำแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการศึกษา ประกอบด้วย แนวคิดการปรับตัวทางวัฒนธรรม (Cultural Adaptation) แนวคิดการจัดการทรัพยากรน้ำ (Water Management) แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural Ecology) และแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)

ระเบียบวิธีการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งมุ่งศึกษารูปแบบการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชุมชนในท่ามกลางสภาพการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรน้ำ อันเกิดจากระบบการจัดการน้ำแบบชลประทานของรัฐ โดยผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มประชากรและกลุ่มตัวอย่างคือประชาชนในเขตพื้นที่ตำบลไร้ใต้ ซึ่งได้รับผลกระทบช่วงหลังจากการสร้างฝายลำโดมใหญ่นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2540 เป็นต้นมา โดยกำหนดเครื่องมือ อุปกรณ์และวิธีการที่ใช้ในการวิจัย โดยผู้วิจัยได้เลือกหมู่บ้านที่ได้ทำการศึกษา 7 หมู่บ้านจากทั้งหมด 15 หมู่บ้านในตำบลไร้ใต้ ได้แก่ หมู่ที่ 1,2,3,4,6, 7 และหมู่ที่ 9 โดยทั้ง 7 หมู่บ้านที่คัดเลือกมาเป็นหมู่บ้านที่ติดกับลำโดมใหญ่ และมีประชากรส่วนมากอาศัยการใช้ประโยชน์จากลำโดมใหญ่ นอกจากนี้ยังได้กำหนดกลุ่มตัวอย่าง จากทั้ง 7 หมู่บ้าน หมู่ละ 5 คน ประกอบด้วย ผู้นำหมู่บ้านทั้งในอดีตและปัจจุบัน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลและราษฎรชาวบ้าน ทำให้ได้กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ จำนวน 35 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลที่ได้นำจัดทำเป็นระบบโดยการจำแนกและการหาความสัมพันธ์ของข้อมูลเพื่อแยกแยะองค์ประกอบต่างๆ

ให้ง่ายต่อการเชื่อมโยงและหาความสัมพันธ์ที่นำไปสู่ความเข้าใจของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาภายใต้บริบทของสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นอยู่จริง รวมทั้งอธิบายการเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์ที่ศึกษาและวิเคราะห์ซ้ำหลายๆ ครั้งจนกว่าจะได้ข้อมูลที่เข้าใจมากที่สุด เพื่อตอบคำถามหลักตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย จากนั้นจึงนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลออกมาเป็นลักษณะการเขียนเชิงพรรณนาหรือเชิงบรรยาย ซึ่งผู้วิจัยได้ใช้รูปแบบการอ้างอิงเชิงอุปนัย (Induction) ที่เน้นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา นั่นคือ การตีความเพื่อสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่ได้ศึกษา โดยได้เปรียบเทียบข้อมูล 2 ช่วง นั่นคือ ช่วงก่อนที่จะมีการสร้างฝายลำโดมใหญ่ (ตั้งแต่การก่อตั้งหมู่บ้าน - พ.ศ. 2540) และ ช่วงหลังจากการสร้างฝายลำโดมใหญ่ (พ.ศ. 2540 - ปัจจุบัน) เพื่อให้เห็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในทั้ง 2 ช่วง เพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง (fact) มากที่สุด นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้นำเสนอโดยการอ้างคำพูด (quote) ของผู้ให้ข้อมูลรวมทั้งการนำเสนอผ่านรูปภาพเพื่อให้ข้อมูลการวิจัยมีน้ำหนักและน่าเชื่อถือ อันจะนำไปสู่การเข้าใจปัญหาที่แท้จริงและหาแนวทางการปรับตัวของชุมชนที่เหมาะสม

ผลการวิจัย

ตำบลไร่ใต้เป็นชุมชนขนาดใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณลุ่มน้ำลำโดมใหญ่และมีพื้นที่เกษตรกรรมเป็นบริเวณกว้างเหมาะแก่การทำนาและทำไร่ ที่สามารถหล่อเลี้ยงชุมชนเรื่อยมาอย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่การเริ่มก่อตั้งหมู่บ้านจนถึงปัจจุบัน ในอดีตชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำลำโดมใหญ่อย่างเต็มที่ ซึ่งเป็นไปในลักษณะการพึ่งพิงซึ่งกันและกันเหมือนเช่นสังคมในชนบทในยุคก่อน กล่าวคือ การจัดสรรการใช้ประโยชน์จากน้ำจะเป็นไปโดยธรรมชาติ มีการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน โดยการใช้ประโยชน์ร่วมกันไม่มีการจัดสรรปันส่วนว่าบริเวณพื้นที่น้ำตรงไหนเป็นของใคร หากแต่ชาวบ้านจะรู้ว่าทุกคนสามารถใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ภายใต้ความเคารพต่อสายน้ำและการใช้ประโยชน์อย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ชุมชนจะมีวิธีการตรวจสอบโดยธรรมชาติหากว่ามีคนในชุมชนไม่เคารพหรือมีการเอาเปรียบคนอื่น ๆ เช่น การใช้เครื่องมือชนิดรุนแรงในการหาปลา เช่น การใช้ไฟฟ้าช็อต การเบียดปลา ที่เป็นการทำลายล้าง ซึ่งถ้ามีเหตุการณ์ทำนองนี้ใครที่พบเห็นก็จะแจ้งต่อผู้นำหมู่บ้าน และมีการปรับโทษหรือถ้าหากยอมความกันในระดับชุมชนไม่ได้ก็จะแจ้งทางเจ้าหน้าที่ตำรวจให้มีการดำเนินคดี

ในด้านการใช้ประโยชน์เรื่องการทำเกษตรซึ่งชาวบ้านจะปลูกผักตามตลิ่งริมน้ำในช่วงหลังจากการทำอาชีพหลัก โดยประมาณช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนเมษายน ชาวบ้านจะปลูกพืชผักตามริมลำโดมใหญ่ ซึ่งพืชผักส่วนมากก็เป็นผักพื้นบ้านที่ชาวบ้านทำไว้กินเอง เช่น ผักกาด หัวหอม กระเทียม กะหล่ำปลี เป็นต้น ในการทำเกษตรลักษณะนี้ชาวบ้านจะมีการจับจองพื้นที่ตั้งแต่ในช่วงต้นๆของการตั้งหมู่บ้าน แต่ที่ดินบริเวณนี้จะไม่มีการออกเอกสารสิทธิ์ทางกฎหมาย เป็นแค่การจับจองใช้พื้นที่ซึ่งชาวบ้านจะรู้ว่าบริเวณใดเป็นของครอบครัวไหน โดยในแต่ละปีชาวบ้านจะได้ผลผลิตจากการทำสวนบริเวณนี้เป็นอย่างดีทำให้ชาวบ้านมีผักกินในครัวเรือนและสามารถนำไปแลกเปลี่ยนกับอาหารชนิดอื่นจากชุมชนใกล้เคียง เป็นรูปแบบวิถีชีวิตแห่งการเกื้อกูลที่การอาศัยซึ่งกันและกันและเป็นการจัดสรรผลประโยชน์ของชาวบ้านโดยธรรมชาติอย่างลงตัวบนฐานของการเคารพกติกาในชุมชนซึ่งมีผู้นำชุมชนเป็นผู้ดูแลความเรียบร้อย

ต่อมาในปี พ.ศ. 2537 ได้มีการเริ่มก่อสร้างฝายลำโดมใหญ่ ฝายดังกล่าวเป็นหนึ่งใน 13 โครงการ ภายใต้โครงการพัฒนาแหล่งน้ำโขง ซี มูล มีพื้นที่รับน้ำ 4,787 ตารางกิโลเมตร ระดับท้องน้ำ 106 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ระดับกักเก็บอยู่ที่ 115 เมตรเหนือระดับน้ำทะเลปานกลาง ปริมาณที่กักเก็บ 19.23 ล้านลูกบาศก์เมตร ระยะเก็บน้ำเหนือฝาย 94 กิโลเมตร มีประตูเหล็กยกระดับ ชนิด Radial gate ขนาด 12.0×9 เมตร จำนวน 4 บาน คันดินกันน้ำสูง \times กว้าง \times ยาว $0-5 \times 3 \times 7.2$ เมตร ระดับสันคันดิน 116 ม.รทก. พื้นที่ส่งน้ำ 32,711 ไร่ จำนวนเครื่องสูบ 8 เครื่อง เป็นฝายกักเก็บน้ำ ก่อสร้างกันลำโดมใหญ่ ตั้งอยู่ที่บ้านสร้างแก้ว ตำบลโพธิ์ไทร อำเภอพิบูลย์มังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี ห่างจากชุมชนตำบลไร่ใต้ ประมาณ 8 กิโลเมตร การก่อสร้างฝายแห่งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อยกระดับ และกักเก็บน้ำไว้ในลำน้ำลำโดมใหญ่และลำน้ำสาขาสำหรับใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรกรรม และอุปโภค-บริโภคได้ตลอดปี (กรมพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน, 2540)

ในปี พ.ศ. 2540 ฝายลำโดมใหญ่ได้ก่อสร้างแล้วเสร็จสมบูรณ์ แต่ผลปรากฏว่ากระทั่งปัจจุบัน ฝายดังกล่าวก็ยังไม่บรรลุวัตถุประสงค์ในการใช้งาน ประเด็นนี้ได้กลายเป็นปัญหาที่นำมาสู่ชุมชน เพราะ แทนที่ชุมชนจะได้ใช้ประโยชน์จากน้ำมากขึ้น แต่ปรากฏว่าชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากน้ำน้อยลง ความอุดมสมบูรณ์ของสายน้ำที่ในอดีตที่เคยเป็นที่ทำอยู่หากินและการใช้ประโยชน์ เช่น การทำเกษตรกรรมน้ำ การนำสัตว์เลี้ยงลงกินน้ำในช่วงหน้าแล้ง และสิ่งที่สำคัญคือ การหาปลาในแม่น้ำแทบไม่มีในปัจจุบัน จากเดิมที่ผู้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากการทำประมงในแม่น้ำและมีพันธุ์ปลานานาชนิด แต่ปัจจุบันพันธุ์ปลา เหล่านั้นเหลือน้อยลงหรือบางพันธุ์ได้สูญหายไป (โครงการรูปแบบการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลำโดมใหญ่, 2552)

ชาวบ้านบางส่วนพยายามรวมกลุ่มเพื่อทวงถามถึงสิ่งที่สูญหายไป กลุ่มชาวบ้านที่เคลื่อนไหว เพื่อการต่อรองได้ใช้ระบบวัฒนธรรมอันเกิดจากความสัมพันธ์ของชุมชนในการทำงาน ถึงแม้ตำบลไร่ใต้ จะเป็นชุมชนขนาดใหญ่แต่สภาพการตั้งบ้านเรือนจะตั้งติดกัน ดังนั้น จึงเป็นเรื่องง่ายที่คนในชุมชนจะสามารถสื่อสารถึงกันในการปรึกษาหารือเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น การรวมกลุ่มกันจะเป็นลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัย ไม่มีการจัดตั้งเพื่อให้เป็นขบวนการต่อสู้แต่อย่างใด โดยประเด็นที่รวมตัวกันหลักๆก็มี 2 เรื่อง นั่นคือ เรื่องเงินชดเชยค่าเวนคืนที่ดินในบริเวณที่คาดว่าน่าจะท่วมถึงและเรื่องการสูญเสียบผลประโยชน์จากการหาปลา

ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่น้ำท่วมได้ใช้ความเป็นวัฒนธรรมของชุมชนในการรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดการพูดคุยเจรจากันเอง อาศัยความสัมพันธ์ในรูปแบบชุมชนเป็นเครื่องมือในการปรับความคิด ความเข้าใจ และวิธีการทำงานให้มีความต้องการที่สอดคล้องกัน เพื่อให้ง่ายต่อการเจรจา อาศัยความถนัดเฉพาะบุคคลในการประสานงาน เช่น ใครที่อดีตเคยเป็นผู้นำเขาก็จะอาศัยทักษะในด้านเอกสารและการเจรจา โดยอาศัยข้อมูลที่เกิดจากการพูดคุยแลกเปลี่ยนร่วมกับสมาชิกทุกคน โดยหลังจากที่มีการปรึกษาหารือกันในกลุ่มชุมชนจะมีระบบส่งต่อข้อมูลเพื่อให้ถึงหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ซึ่งจะเป็นลักษณะเอกสาร ข้อมูลความต้องการของชุมชนเพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องรับรู้ถึงข้อมูลจริงในพื้นที่

ในส่วนของผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการหาปลา ชาวบ้านกลุ่มนี้ได้ใช้ระบบสายสัมพันธ์ในการเคลื่อนไหว ซึ่งถือเป็นเครื่องมือหลักในกระบวนการทำงาน โดยประเด็นที่พูดถึงบ่อยๆ คือ เรื่องการเปิด - ปิด ประตูฝายที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานหาปลาของชาวบ้าน โดยเฉพาะช่วงประมาณต้นเดือนพฤษภาคมของทุกปี ซึ่งเป็นช่วงที่ปลากำลังจะขึ้นมาวางไข่ เพราะเป็นช่วงต้นฤดูฝน แต่ในทุกๆ ปีก็มักเกิดกรณีที่ชาวบ้านอ้างว่าเจ้าหน้าที่ฝายไม่ยอมเปิดบานประตูเพื่อให้ปลาขึ้นมาหรือไม่ก็เปิดอย่างไม่เป็นระบบ ซึ่งบางครั้งชาวบ้านก็กล่าวหาเจ้าหน้าที่ฝายว่าเป็นกลุ่มผู้ตักเอาปลาบริเวณหน้าประตูฝายในช่วงที่ปลากำลังวางไข่ตามธรรมชาติเพื่อขึ้นไปวางไข่

วิธีการสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจทั่วถึงกัน ชาวบ้านจะใช้ความเป็นธรรมชาติ โดยอาศัยการบอกต่อๆ กันไป เช่น เวลาลงเรือหาปลาพอพายเรือไปเจอกันอยู่กลางลำน้ำก็มักจะมีเสียงบ่นจากเพื่อนๆ ร่วมอาชีพว่าหาปลาไม่ค่อยได้ ดังนั้น จึงคิดหาแนวทางที่จะแก้ไข ซึ่งแนวทางที่จะเป็นไปได้มากที่สุดที่จะทำได้อย่างเร่งด่วน นั่นคือ การเข้าไปสอบถามต่อเจ้าหน้าที่ที่ดูแลฝาย เพราะเป็นหน่วยงานที่อยู่ใกล้ชาวบ้านที่น่าจะพอพูดคุยเจรจากันได้

การปรับตัวทางวัฒนธรรมของชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

เมื่อพื้นที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างฝายลำโดมใหญ่จนทำให้ระบบนิเวศเกิดความเปลี่ยนแปลง ชาวบ้านบางส่วนสูญเสียที่ดินทางการเกษตรบริเวณริมน้ำและการหาปลาของชาวบ้านก็มีจำนวนลดลงอย่างเห็นได้ชัด อีกทั้งการหาของป่าและพืชผักตามริมน้ำก็แทบจะไม่มีให้เห็น ทั้งนี้ยังไม่รวมถึงเรื่องของวิถีวัฒนธรรมระหว่างผู้คนกับสายน้ำที่ดูเหมือนจะแยกห่างกันอย่างมาก ชาวบ้านที่นี่จึงมีความจำเป็นต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอดรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยรูปแบบในการปรับตัวของชาวตำบลไร้ใต้ที่พบ ได้แก่ การปรับตัวต่อรูปแบบการหาปลาในลำโดมใหญ่ การปรับตัวต่อรูปแบบการทำเกษตรริมน้ำและการปรับตัวต่อรูปแบบการทำอาชีพเสริม

ในการปรับตัวต่อรูปแบบการหาปลานั้น ปัจจุบันชาวบ้านบางส่วนได้ดัดแปลงเครื่องมือหาปลาเพื่อประยุกต์ให้เหมาะสมกับระบบนิเวศของลำน้ำที่เปลี่ยนไป ซึ่งพบว่า เครื่องมือหาปลาที่ชาวบ้านใช้นั้นมีอยู่หลายชนิด ที่มีความแตกต่างจากเมื่อก่อน ซึ่งกลุ่มผู้หาปลาได้ประยุกต์เครื่องมือให้มีความพอดีตามขนาดและความถนัดของแต่ละคนรวมถึงกำลังต้นทุนในการผลิตเครื่องมือหาปลาด้วย เช่น สะดุ้ง เบ็ดราว มองหรือตาข่ายตาถี่ การใช้เรือดุน (การใช้ตาข่ายติดกับเรือเพื่อช้อนตามลำน้ำ) การดำน้ำยิงปลา โดยอาศัยก๊าซออกซิเจนเพื่อช่วยหายใจในลำน้ำ เป็นต้น ซึ่งอุปกรณ์เหล่านี้ชาวบ้านได้มีการประยุกต์โดยนำเอาความรู้เดิมที่เคยทำมาผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ ทั้งนี้ จะต้องมิตั้งทุนเพิ่มขึ้น ซึ่งมีชาวบ้านจำนวนไม่มากนักที่จะสามารถทำได้

ในส่วนของการปรับตัวต่อรูปแบบการทำเกษตรริมน้ำนั้น ซึ่งเกษตรริมน้ำถือเป็นอาชีพดั้งเดิมของชุมชนที่นี่ แต่เมื่อลักษณะพื้นที่ได้เปลี่ยนไป อันเนื่องมาจากผลกระทบที่เกิดขึ้น จนทำให้ชาวบ้านต้องหารูปแบบเพื่อให้เหมาะสมในการเพาะปลูก ซึ่งรูปแบบที่พบมี 2 รูปแบบ ได้แก่ การปลูกพืชสวนและการปลูกต้นไม้ยืนต้น ในส่วนของการปลูกพืชสวนนั้น พบว่า มีชาวบ้านบางรายที่ปลูกพืชสวนโดยใช้พื้นที่

ริมน้ำ ซึ่งเดิมที่พื้นที่เหล่านี้เคยเป็นพื้นที่ริมตลิ่งที่ลาดเอียงลงสู่ริมน้ำและชาวบ้านใช้วิธีปรับพื้นที่ให้เป็นลักษณะขั้นบันไดเพื่อให้สามารถปลูกพืชผักได้ และอาศัยน้ำจากลำโดมใหญ่ในการปลูก แต่ปัจจุบันพื้นที่ตลิ่งเดิมได้พังทลายลง ทำให้ริมตลิ่งมีความชันจนชาวบ้านไม่สามารถเดินลงไปตักน้ำเพื่อรดผักได้อีก ดังนั้นชาวบ้านจึงต้องปรับวิธีการปลูก โดยอาศัยปลูกพืชบริเวณพื้นที่สูงเหนือน้ำขึ้นมาและได้อาศัยเครื่องมือเพื่อสูบน้ำจากลำโดมใหญ่เข้าสวน นอกจากนี้ก็มีบางคนที่อาศัยน้ำบาดาล และลักษณะที่ว่าจะต้องมีการลงทุนเพิ่มขึ้นเช่นเดียวกับการประยุกต์อุปกรณ์หาลา

ในเรื่องของอาชีพเสริมที่ในอดีตนั้นการหาลา นับเป็นอาชีพเสริมของชาวบ้านที่สำคัญ เพราะหลังจากที่ชาวบ้านเก็บเกี่ยวผลผลิตจากการทำนา ชาวบ้านจะอพยพครอบครัวจากที่นา กลับมาสู่หมู่บ้าน และมีหลายครอบครัวที่อาศัยช่วงเวลานี้ในการลงน้ำจับปลาเพื่อให้เป็นอาชีพเสริมในช่วงว่างเว้นจากการทำอาชีพหลัก จนสามารถก่อให้เกิดรายได้ให้กับครอบครัวหรือบางครอบครัวก็จะหาลาเพื่อมาทำปลาร้าไว้เป็นอาหารกักตุนในช่วงฤดูการทำนา แต่พอหลังจากมีการสร้างฝาย ด้วยเพราะจำนวนพื้นที่ปลาลดน้อยลงและสภาพลำโดมใหญ่ไม่เหมาะสำหรับการหาลา ชาวบ้านจึงต้องหาวิธีการเพิ่มรายได้ในช่วงนี้ด้วยวิธีการอย่างอื่น ซึ่งรูปแบบที่พบจากการลงพื้นที่สำรวจ พบว่า ชาวบ้านมีรูปแบบการหารายได้เสริมใน 3 ลักษณะ คือ (1) การปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ การปลูกมันสำปะหลังและการทำสวนยางพารา เพราะในช่วงที่ผ่านมาหน่วยงานภาครัฐและบริษัทเอกชนได้เข้ามาส่งเสริมเป็นจำนวนมาก และชาวบ้านก็เห็นว่าได้ผลตอบแทนที่ดี จึงนิยมทำตามๆกัน เพื่อนำรายได้มาบริหารครอบครัว (2) การเข้าไปเป็นแรงงานตามแหล่งอุตสาหกรรมใกล้เขตชุมชน เพราะในช่วงประมาณ 5 ปี ที่ผ่านมาในเขตใกล้ชุมชนได้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นใหม่ เพื่อรองรับผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้าน โดยเฉพาะมันสำปะหลัง ทำให้ชาวบ้านบางส่วนเข้าไปเป็นแรงงานเพื่อหารายได้ในช่วงที่ว่างจากการทำนาและมีบางคนที่ได้ยึดอาชีพการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมเป็นอาชีพหลัก และ (3) การไปทำงานรับจ้างตามเมืองใหญ่หรือต่างจังหวัดก็นับเป็นอีกหนึ่งรูปแบบที่พบ ซึ่งรูปแบบนี้แรงงานกลุ่มดังกล่าวจะไม่สามารถไปเข้าเย็นกลับได้ เนื่องจากสถานที่ทำงานอยู่ไกลชุมชน ดังนั้น ชาวบ้านจึงต้องเตรียมข้าวสารอาหารแห้งเพื่อเป็นเสบียงในช่วงการทำงาน

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยจะเห็นว่า หลังจากที่ได้โครงการก่อสร้างฝายลำโดมใหญ่ดำเนินการเสร็จสิ้นในปี พ.ศ. 2540 ระบบนิเวศบริเวณลำโดมใหญ่ในเขตพื้นที่ตำบลไร่ใต้ได้เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอย่างมาก ทำให้มีผลกระทบต่อชุมชนในเรื่องการใช้ประโยชน์ ทั้งผลกระทบที่มีต่อผู้ที่มีบ้านเรือนติดลำน้ำ การจับปลาและการทำเกษตรกรรมน้ำ ทำให้ชุมชนห่างจากทรัพยากรน้ำลำโดมใหญ่มากยิ่งขึ้น ยิ่งนับวันช่องว่างระหว่างสายน้ำกับผู้คนแห่งนี้ก็ยิ่งมีความห่าง นอกจากจะใช้ประโยชน์จากลำน้ำน้อยลงแล้ว บางคนถึงกับหันหลังให้สายน้ำ เพื่อไปทำกิจกรรมอย่างอื่นทดแทน เช่น การเข้าไปเป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม หรือบางคนที่เคยใช้ลำน้ำเป็นสถานที่พักผ่อน เช่น การลงเล่นน้ำ การไปนั่งเล่นตามริมน้ำ ปัจจุบันภาพเหล่านี้ก็เริ่ม

เลื่อนหายไป เนื่องจากลำน้ำไม่ได้อยู่ในสภาพสมบูรณ์ เพราะปัจจุบันพบว่า มีสารเคมีปนเปื้อนในปริมาณที่มากเมื่อเทียบกับเมื่อก่อน

เมื่อสภาพนิเวศเปลี่ยนแปลง จึงทำให้ชาวบ้านต้องปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเพื่อหา รูปแบบที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิต ดังในกรณีที่มีชาวบ้านบางกลุ่มต้องไปทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม หรือบางคนที่มีทุนและความชำนาญก็สามารถประยุกต์เครื่องมือการหาปลา เพื่อดำรงไว้ซึ่งอาชีพเดิมที่เคยทำมา แต่การที่จะทำได้ดังกล่าว จะต้องมีการเรียนรู้ด้วยตนเองและใช้เทคนิคความสามารถสูง เนื่องจากระบบนิเวศในลำน้ำเปลี่ยนแปลง กล่าวคือ ปริมาณน้ำในลำน้ำมีมากขึ้นขณะเดียวกันจำนวน ปลากลับลดลง ด้วยเหตุผลนี้จึงทำให้ต้องมีการปรับตัวเพื่อหารูปแบบในการทำมาหากินอยู่ตลอดเวลา

โดยผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ผลกระทบที่เกิดขึ้นมีผลมาจากการขาดกระบวนการมีส่วนร่วมของ ชุมชนในการจัดการทรัพยากรแหล่งน้ำในพื้นที่ ซึ่งแน่นอนการพัฒนาแหล่งน้ำนั้นย่อมเป็นเรื่องดีที่จะทำให้ ชุมชนแต่ละแห่งสามารถใช้น้ำเพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการเกษตรอันจะส่งผลดีต่อการพัฒนาและการ ดำเนินชีวิตของผู้คนดีขึ้น อย่างไรก็ตามการพัฒนาเช่นนั้นจำเป็นต้องคำนึงถึงความต้องการที่แท้จริงของ ประชาชนว่า ประชาชนต้องการให้พื้นที่ได้รับการพัฒนาไปในทิศทางใด เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Cultural ecology) ที่มองว่า การพัฒนาต้องเหมาะสม กับสภาพพื้นที่และเป็นความต้องการของผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณแห่งนั้น เนื่องจากในแต่ละพื้นที่มี วัฒนธรรมการดำรงชีวิตที่ต่างกัน อันเกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในแต่ละช่วงของระบบ นิเวศ นอกจากนี้แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable development) ก็ได้เห็นว่า การพัฒนาจะต้อง ประกอบด้วย 3 ด้าน ได้แก่ ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งเชื่อมโยงและสัมพันธ์กัน เพื่อรักษาความสมดุลที่จะทำให้คนอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่ทำลายล้างอย่างที่ผ่านมา

แต่จากการศึกษาพบว่า ในกระบวนการจัดการน้ำที่ผ่านมา การมีส่วนร่วมของประชาชนยังมีน้อย ซึ่งมีผลต่อเรื่องการบริหารข้อมูลผลดีและผลเสียที่จะเกิดขึ้น สอดคล้องกับความเห็นของโสภณ ติวุตตันท์ (2544) ที่กล่าวว่า ที่ผ่านมาระบบการบริหารน้ำของราชการยังรวมศูนย์อยู่ที่ส่วนกลางในระบบกระทรวง กรมต่างๆ ซึ่งทำหน้าที่วางแผนและดำเนินการเอง โดยเปิดโอกาสให้องค์กรท้องถิ่นและประชาชนผู้ใช้ ประโยชน์มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการพัฒนาน้อยมาก ซึ่งระบบรวมศูนย์เช่นนี้ทำให้กระบวนการ พัฒนาไม่ได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในท้องถิ่น จึงเป็นเหตุให้การพัฒนาแบบรวมศูนย์อำนาจให้ผลไม่ ยั่งยืน มีปัญหาเรื่องการบำรุงรักษา และมักไม่ตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของประชาชน

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ชุมชนจะได้รับผลกระทบจากการดำเนินการก่อสร้างฝายอันเกิดจากระบบ การบริหารจัดการของภาครัฐที่ยังไม่ลงตัว แต่จากการศึกษาในพื้นที่ก็ยิ่งพบว่า ชุมชนมีรูปแบบการปรับ ตัวโดยใช้ความเป็นวัฒนธรรมในชุมชนและทรัพยากรด้านอื่นๆ เท่าที่มีในการประยุกต์และปรับวิถีการ ดำรงชีวิตให้สามารถอยู่ได้ ทั้งเรื่องรูปแบบการทำเกษตรที่ได้ปรับพื้นที่ให้เหมาะสมและนำเทคโนโลยี เข้ามาช่วย ในส่วนของการทำประมงในลำน้ำนั้น ชุมชนได้อาศัยภูมิปัญญาเดิมมาผสมผสานกับเครื่องมือ เทคโนโลยีในการประยุกต์เครื่องมือใหม่เพื่อให้สอดคล้องต่อระบบนิเวศที่มีการเปลี่ยนแปลง เช่น การ ดัดแปลงเครื่องมือในการจับปลาหรือการนำเครื่องมือชนิดใหม่เข้ามา เป็นต้น

สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการปรับตัวทางวัฒนธรรม (Cultural adaptation) ที่กล่าวว่า การปรับตัวทางวัฒนธรรม คือ การปรับเปลี่ยนรูปแบบหรือพฤติกรรมของกลุ่มคนเพื่อให้เข้ากับสภาพแวดล้อมในบริบทที่ใดบริบทหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อม หรือสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ เพราะการดำเนินชีวิตนั้นย่อมมีอุปสรรคมาขัดขวาง ดังนั้น การปรับตัวจึงเป็นการรักษาสภาพความสมดุลของชีวิตให้มีรูปแบบที่เหมาะสมกับบริบทที่เปลี่ยนแปลงในแต่ละพื้นที่

แนวคิดดังกล่าว สอดคล้องกับผลการวิจัยของสุดารัตน์ รอดบุญสง (2549) ที่ได้ศึกษาการปรับตัวทางวัฒนธรรมของชุมชน บริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่กล่าวว่า ผลจากการพัฒนาในเรื่องการจัดการน้ำที่ผ่านมาได้ส่งผลกระทบต่อชุมชนบริเวณรอบๆอ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์ ในหลายๆ ด้านโดยเฉพาะในระดับท้องถิ่น ดังนั้น หลายชุมชนจึงต้องพยายามเรียนรู้คุณค่าที่มีอยู่ในชุมชนและปรับตัว เพื่อสร้างสรรค์พัฒนารูปแบบและวิถีการพัฒนาให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมสังคมและวัฒนธรรมของพื้นที่เปลี่ยนไป

ทั้งนี้ เมื่อมองในแง่มิติวัฒนธรรมของชุมชนตำบลไร่ได้ จะเห็นว่า ชุมชนตำบลไร่ได้ยังคงมีประเพณีวัฒนธรรมที่แสดงให้เห็นถึงความสำคัญและการเคารพสายน้ำ อย่างเช่น การจัดประเพณีแข่งเรือหาปลา การไหลเรือไฟ และการทำพิธีเหตบประทาย (การก่อเจดีย์ทรายเพื่อถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในน้ำ) เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนยังให้ความสำคัญและยำเกรงต่อสายน้ำ ด้วยสำนึกว่าเป็นแหล่งทรัพยากรที่มีพระคุณในการให้กำเนิดชีวิต ดังนั้น ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้จึงนับว่าเป็นข้อดีต่อชุมชนในการทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรน้ำ

ข้อค้นพบจากงานวิจัยชิ้นนี้ที่สำคัญอีกประการคือ ชุมชนได้มีการจัดการทรัพยากรโดยใช้มิติทางวัฒนธรรมเข้ามาเป็นเครื่องมือหนุนเสริมในการต่อรอง ทำให้เห็นถึงกระบวนการของชุมชนที่ยังคงอาศัยความเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น นั่นคือ การเกื้อกูลของคนในชุมชน อาศัยความสามัคคี อันเกิดจากการพูดคุยและการมีผลประโยชน์ร่วมกัน อีกอย่างหนึ่งที่สำคัญคือ ถึงแม้ชุมชนแห่งนี้จะเป็นชุมชนขนาดใหญ่และความเจริญจากภายนอกเข้ามาอย่างทั่วถึง ทั้งระบบการขนส่งและการสื่อสาร แต่ด้วยสภาพการตั้งบ้านเรือนของชุมชนที่ตั้งขนานกับลำน้ำ ทำให้สภาพของบ้านเรือนติดกันเป็นทอดๆ และง่ายต่อการพูดคุยสื่อสาร อีกทั้งด้วยความเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่ยังคงมีความผูกพันเนื่องจากแต่ละคนล้วนแล้วแต่เป็นเครือญาติที่อพยพมาจากที่เดียวกัน ทำให้ชุมชนนี้สามารถใช้ระบบนี้ในการรวมกลุ่มกันเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ได้ง่าย รวมถึงการต่อรองในเรื่องการเวนคืนที่ดินและการหาปลา อันเป็นการแสดงสิทธิของชุมชนในเรื่องที่อยู่อาศัย การทำมาหากินและที่สำคัญเป็นการทวงสิทธิ์ในเรื่องการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความเท่าเทียมในความเป็นเจ้าของทรัพยากรที่ทำให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ

ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

เมื่อศึกษาและวิเคราะห์ในแง่มุมต่างๆแล้ว ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่า แนวทางที่จะเป็นไปได้ในการที่จะทำให้ชุมชนมีรูปแบบที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรน้ำลำโดมใหญ่อย่างเกิดประโยชน์สูงสุดนั้น จำเป็นจะต้องอาศัยองค์ประกอบหลายอย่างเพื่อให้เกิดแนวทางที่ชัดเจน ทั้งนี้ผู้นำและชุมชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังเพื่อร่วมกันออกแบบให้เหมาะสม ทั้งการศึกษาข้อมูลปัญหาอย่างรอบด้าน การวางแผนแนวทางการจัดการโดยอาศัยข้อมูลจากการศึกษาปัญหา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำมิติวัฒนธรรมเข้ามาเป็นเครื่องมือในการหาแนวทาง เนื่องจากชุมชนมีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง ไม่ว่าจะเป็นการเกื้อกูลของคนในชุมชนที่อาศัยความสามัคคีอันเกิดจากการพูดคุยและการมีผลประโยชน์ร่วมกัน นอกจากนี้ชุมชนยังมีการจัดกิจกรรมประเพณีร่วมกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงพลังมิติทางวัฒนธรรมที่ชุมชนยังคงใช้ระบบนี้ในการแก้ปัญหาภัยพิบัติที่เกิดขึ้น โดยผู้วิจัยได้เสนอแนวทางที่เป็นรูปธรรมที่ชัดเจน ดังนี้

1. การส่งเสริมประเพณีในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ผู้นำชุมชนควรส่งเสริมให้มีการทำกิจกรรมที่สะท้อนความเป็นวัฒนธรรมผ่านประเพณีในชุมชน ที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับสายน้ำอย่างต่อเนื่อง เช่น การแข่งเรือหางยาว การไหลเรือไฟ การทำพิธีเนาตบปะทาย การลอยกระทง ซึ่งประเพณีเหล่านี้ จะทำให้ชุมชนเกิดความหวงแหนและมีความสัมพันธ์กับสายน้ำและต้องการที่จะเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรน้ำร่วมกัน

2. การจัดเวทีนำเสนอปัญหาระหว่างผู้นำท้องถิ่นกับชุมชน เนื่องจากเวทีในลักษณะนี้จะเป็นการหารือกันภายในชุมชน เพื่อให้เห็นปัญหาและความต้องการร่วมกัน ให้เห็นผลกระทบที่เกิดขึ้นว่ามีปัญหาอย่างไรบ้าง ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตรียมข้อมูลในการที่จะอธิบายกับเจ้าหน้าที่ภายนอกที่รับผิดชอบในเรื่องนโยบายให้เป็นไปได้ในทิศทางเดียวกัน อันแสดงถึงความเป็นหนึ่งเดียวที่ทุกฝ่ายต้องการแก้ปัญหาอย่างแท้จริง

3. นำเสนอข้อมูลปัญหาและความต้องการของชุมชนต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบ ซึ่งข้อมูลนี้จะ เป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบ นับตั้งแต่หน่วยงานในระดับจังหวัดจนถึงระดับที่ดูแลนโยบายจากส่วนกลาง โดยการนำเสนอผ่านผู้นำท้องถิ่นซึ่งเป็นตัวแทนของชาวบ้าน เพื่อให้หน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าใจสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น ให้เกิดการปรับแก้นโยบายเพื่อหาแนวทางที่เป็นไปได้ในการพัฒนาพื้นที่ร่วมกัน

4. การส่งเสริมให้ชุมชนได้ทำงานร่วมกับภาคเครือข่าย เพื่อให้ชุมชนได้แลกเปลี่ยนข้อมูลจากเครือข่ายนอกชุมชนที่มีปัญหาในลักษณะคล้ายกัน โดยผู้นำชุมชนอาจจะต้องเชิญภาคีเครือข่ายจากภายนอกที่มีทั้งนักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชนและกลุ่มชาวบ้านในพื้นที่อื่นๆ ที่เคยประสบปัญหาแบบเดียวกัน มาร่วมแลกเปลี่ยนและเสนอแนวทางหรือบทเรียนที่ได้เคยทำมา เพื่อให้ชุมชนมีมุมมองที่กว้างขึ้นในการแก้ปัญหา

5. การส่งเสริมให้มีการทดลองปฏิบัติการต่อรูปแบบการจัดการที่เหมาะสม เมื่อได้แนวทางที่ชัดเจนจากการระดมข้อมูลจากหลายฝ่ายแล้ว ก็อาจจะต้องมีการทดลองทำกิจกรรมบางอย่างเพื่อแสดงให้เห็นความเป็นไปได้ในการแก้ปัญหาในพื้นที่ว่ามีความสอดคล้องกับความเป็นจริงหรือไม่ ซึ่งถ้ามีความสอดคล้องก็ถือว่าเป็นเรื่องที่ดีแต่ถ้าแนวทางที่หาหรือไม่เหมาะสมก็จะได้รับแก้ปัญหาไปพร้อมๆ กัน

ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

การศึกษาครั้งต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะศึกษาในหัวข้อ มิติวัฒนธรรมกับการจัดการน้ำที่เหมาะสมของชุมชน กรณีศึกษาพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างฝายลำโดมใหญ่ ตำบลไร่ใต้ อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี เนื่องจากผู้วิจัยเห็นว่าชุมชนตำบลไร่ใต้เป็นชุมชนที่มีทุนทางสังคมที่เข้มแข็ง เพราะจากงานวิจัยชิ้นนี้ได้ชี้ให้เห็นแล้วว่า ชุมชนมีความสามัคคีและยังคงมีความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนอย่างแนบแน่น อีกทั้งยังมีศักยภาพพอในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น โดยที่ได้อาศัยความเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นในหาแนวทางการจัดการน้ำที่เหมาะสม อีกทั้งจะเป็นการส่งเสริมให้ชุมชนได้ร่วมกันทำกิจกรรมอันเกิดจากการนำวัฒนธรรมภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้

อย่างไรก็ตาม สิ่งหนึ่งที่น่าจะได้ศึกษาเพิ่มเติม คือการหารูปแบบที่เหมาะสมและมีความชัดเจนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำลำโดมใหญ่ ทั้งนี้ ผู้นำท้องถิ่นจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนอย่างจริงจังเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว โดยท้องถิ่นต้องเป็นหน่วยงานในการเชื่อมประสานเพื่อให้เกิดความร่วมมืออย่างจริงจัง

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นอื่นๆ ที่น่าสนใจในการศึกษาเพิ่มเติม เนื่องจากปัจจุบันในพื้นที่ตำบลไร่ใต้มีปัจจัยอื่นๆอีกหลายอย่างที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรน้ำลำโดมใหญ่ อาทิ การก่อสร้างโรงงานอุตสาหกรรมใกล้ลำน้ำ การทิ้งขยะของคนในชุมชนลงสู่ลำน้ำ การตัดต้นไม้เพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจ เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศลำโดมใหญ่ ดังนั้น ควรจะมีรูปแบบที่เหมาะสมในการหาแนวทางการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน

บรรณานุกรม

- กมล หอมกลิ่น. 2537. รายงานการวิจัยโครงการรูปแบบ การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ลำโดมใหญ่ ตำบลไร่ใต้ อำเภอ พิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี. อุบลราชธานี : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- กรมชลประทาน. 2540. แผนพัฒนาการส่งเสริมการเกษตร พ.ศ. 2540-2545. กรุงเทพมหานคร : กรมชลประทาน.
- กรมการพัฒนาและส่งเสริมพลังงาน. 2540. โครงการติดตามและประเมินผลการพัฒนาแหล่งน้ำระดับไร่นาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. กรุงเทพมหานครสถาบันแหล่งน้ำและสิ่งแวดล้อม.
- ฉลอง เกิดพิทักษ์. 2538. การจัดการน้ำในลุ่มน้ำของประเทศไทย. กรุงเทพฯ : ภาควิชาวิศวกรรมทรัพยากรน้ำ คณะวิศวกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พนา ใจตรง. 2552. การเคลื่อนไหวต่อรองของชาวบ้านปากมูล เพื่อเปิด-ปิด ประตูระบายน้ำเขื่อนปากมูล. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสังคมศาสตร์และการพัฒนา. มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี.
- สมคิด สิงสง. 2553. รายงานการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง บริหารจัดการทรัพยากรน้ำต้องเริ่มจากจุฬาคันวันที่ 6 สิงหาคม 2553. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- สุดารัตน์ รอดบุญสง. 2549. การปรับตัวทางวัฒนธรรมของชุมชน บริเวณอ่างเก็บน้ำเขื่อนสิริกิติ์ จังหวัดอุตรดิตถ์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- โสภณ ติวตานนท์. 2544. การจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตรกรรมชุมชนริมฝั่งลำน้ำแม่ฝางตอนกลางลุ่มน้ำกก: อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- องค์การบริหารส่วนตำบลไร่ใต้. 2550. คู่มือฐานข้อมูลตำบล. อุบลราชธานี : สำนักงานองค์การบริหารส่วนตำบลไร่ใต้.
- Cohen A. Yehudi. 1969. Culture as Adaptation. In Cohen A. Yehudi (ed.). **Man in Adaptation The Cultural Present**. Chicago : ALDINE Publishing Company.
- Khor, Matin. 1995. “Sustainable Development: 10 points to clarify the Concept” In **Sustainable Development**, Voices from Rural Asia. Volume 1. Toronto : Studio.